
La participació política

PID_00258725

Carolina Galais

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Carolina Galais

Investigadora Ramón y Cajal al departament de Ciència Política i Dret Públic de la Universitat Autònoma de Barcelona. Doctora i llicenciada en Ciències Polítiques per la Universitat Pompeu Fabra, ha estat investigadora visitant a l'Stanford University (2011) i investigadora postdoctoral a la Càtedra d'Estudis Electorals de la Universitat de Montréal (2012-2015). Els seus interessos de recerca s'organitzen al voltant de dos grans temes: l'opinió pública – amb èmfasi als efectes de la socialització sobre les actituds polítiques – i la participació ciutadana als ens locals.

Primera edició: febrer 2019

© Carolina Galais

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2019

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Definició	7
2. És bona o dolenta?	9
3. Tipologies	10
4. Tipologies de participants	15
5. El vot	18
5.1. Teories sobre el vot: la funció d'utilitat del vot	19
5.2. Altres factors explicatius del vot a nivell individual	21
5.3. Factors explicatius contextuals del vot	25
6. La protesta	27
6.1. Perspectiva qualitativa. Els moviments socials	28
6.2. Perspectiva quantitativa agregada	30
6.3. Perspectiva individual	32
6.3.1. Causes de la protesta	32
6.3.2. Efectes de la protesta	33
7. Conclusions	35
Bibliografia	37

Introducció

En aquest mòdul definirem un dels principals objectes d'estudi del comportament polític, la participació política. Coneixerem algunes tipologies de participació i dels participants i entrarem detalladament en dues de les principals variants de participació, el vot i la protesta. Presentarem diferents teories per explicar perquè la gent participa en aquestes i altres accions de tipus polític.

Objectius

- 1.** Conèixer els elements definitoris del fenomen de la participació política.
- 2.** Familiaritzar-se amb alguns exemples de classificacions (tipus) de participació política i també de ciutadans.
- 3.** Conèixer les causes que porten els individus a votar (o a abstenir-se).
- 4.** Conèixer les diferents perspectives des de les quals s'ha estudiat la protesta.
- 5.** Entendre les causes i les conseqüències de la protesta.

1. Definició

Verba i Nie defineixen la participació política com el conjunt de:

«Activitats realitzades pels ciutadans privats que estan més o menys directament dirigides a influenciar la selecció del govern o les accions que aquest pren.» (Verba i Nie, 1972, pàg. 2).

Es tracta d'una definició acceptada i bastant de mínims, amb elements que solen aparèixer en gairebé totes les definicions existents. Una altra podria ser aquella segons la qual participació política és tota activitat voluntària realitzada pels ciutadans destinada a afectar la presa de decisions públiques. El subjecte ha de ser, per tant, un ciutadà ordinari (no un representant polític o un funcionari en l'exercici de la seva professió), que no actui sota coacció, que actui sol o en interacció amb uns altres. L'acció ha de ser tangible (no, per exemple, tenir una convicció molt forta sobre un tema, mirar la televisió o estar interessat per la política), i ha d'estar orientada cap a la presa de decisions en el sistema polític (formar part d'una associació de famílies a una escola o d'una junta de veïns no quedaria emmarcat dins d'aquesta definició de mínims). Però no sempre és fàcil identificar o descartar una acció com a participació política. En un intent recent per sistematitzar els elements definitoris de la participació política, Van Deth (2014) proposa tres elements obligatoris i quatre més facultatius (dels quals, l'acció avaluada ha de tenir-ne almenys un).

Regles mínimes:

- 1) Han de ser accions observables i tangibles. Abstenir-se de realitzar activitats (votar, comprar) no constitueix una acció.
- 2) Han de ser realitzades per ciutadans ordinaris.
- 3) Es realitzen lliurement, sense coacció. Això descarta, per exemple, la participació en manifestacions multitudinàries o les votacions realitzades en règims no democràtics.
- 4) Realitzades en l'esfera del govern, l'estat i la política. Si aquest quart criteri no es compleix, es comprova que es compleixi algun dels següents:

Regles addicionals:

- 5) S'efectuen des de fora d'aquesta esfera política, però estan orientades a aquesta esfera política.

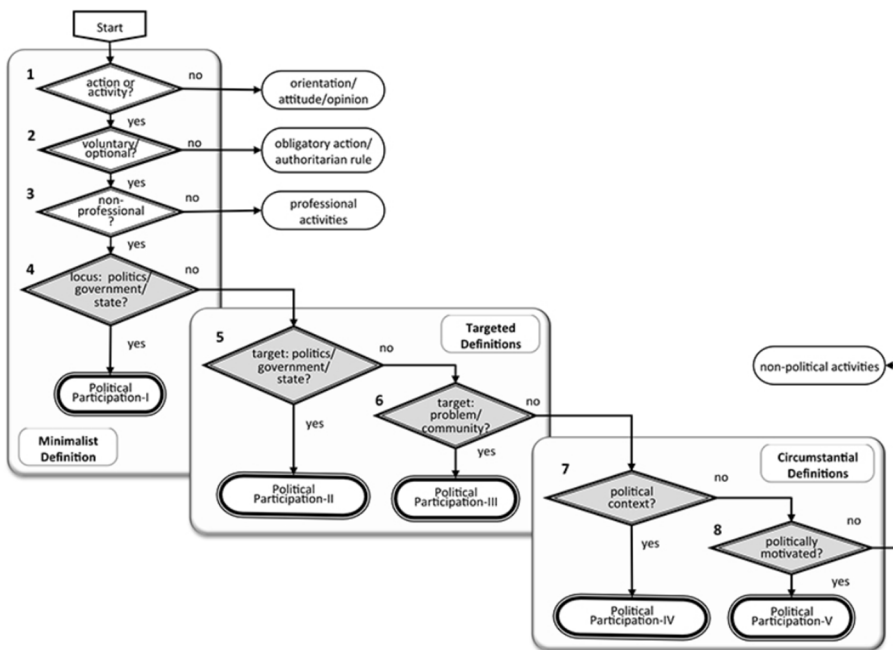
6) Tenen l'objectiu de resoldre problemes col·lectius o comunitaris. Això elimina accions individuals realitzades exclusivament amb l'objectiu del propi benefici. No serien actes de participació els tràmits duts a terme per un ciutadà per solucionar un problema personal amb l'administració.

7) Realitzades en un context polític. Les circumstàncies (clima d'opinió, moment crític, un *hashtag*, si és que es tracta d'una activitat en línia...) denoten que es tracta d'una activitat política.

8) L'activitat té la intenció d'expressar objectius o idees polítiques.

Els criteris 1 a 3 són comuns a les definicions de mínims. Si la resposta al criteri 4 és negativa, es contrasten els criteris 5 a 8 de manera consecutiva per assegurar-nos del caràcter polític de l'activitat. Així, els criteris 5 i 6 apareixen a les definicions basades en els objectius, mentre que els punts 7 i 8 apareixen a les definicions circumstancials. La figura 1 explica el procés que s'ha de seguir i els tres tipus (i 5 subtipus) de definicions de participació política resultants.

Figura 1. Mapa conceptual de la participació política

Font: <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-68>

Aquests criteris són més congruents amb certes teories de la democràcia que amb unes altres i, gairebé, només compatibles amb un sistema representatiu on els actors polítics que són representants prenen decisions pels ciutadans. Per tant, deixen fora tant els models de democràcia participativa en què els ciutadans prenen directament decisions en assumptes que els concerneixen, com la participació dels ciutadans en sistemes polítics on no hi ha representació política o aquesta és imperfecta (Teorell, Torcal i Montero, 2007).

2. És bona o dolenta?

La participació ciutadana és essencial per al bon funcionament del sistema polític perquè serveix per:

- 1) Canalitzar demandes que es convertiran en polítiques públiques.
- 2) Seleccionar representants polítics.
- 3) Controlar el seu bon fer (i substituir-los si cal).

En general, podem concloure que un cert grau de participació política és necessari per tal que la democràcia funcioni, però també en això podem distingir diferents escoles. La majoria d'autors conclouen que la passivitat política és una amenaça per a la democràcia, ja que la participació millora el procés de presa de decisions públiques (Pateman, 1980), i l'alienació ciutadana faria que les institucions s'allunyessin cada vegada més dels seus representats (Putnam, 1993 i 2000). No obstant això, teories més elitistes, inspirades en un model de democràcia minimalista com el proposat per Weber, sostenen que les persones no qualificades haurien de quedar-se al marge de la política (Schumpeter, 1942). Fins i tot aquells que sostenen que un cert grau d'implicació ciutadana és positiu afirmen que, quan els ciutadans són massa participatius, corren el risc de sobrecarregar el sistema amb les seves demandes i de posar en perill la seva estabilitat (Almond i Verba, 1963).

3. Tipologies

La nostra comprensió de la participació política ha canviat al llarg de les últimes dècades. Durant **els anys 40 i 50**, el focus estava posat, gairebé exclusivament, al vot. Més tard, aquest focus es va ampliar per incloure formes de participació relacionades amb les eleccions i les campanyes electorals, però també en relació amb altres institucions polítiques (Lane, 1959; Campbell *et al.*, 1960). Una d'aquestes ampliacions posteriors va incloure activitats comunals no tan relacionades amb les eleccions (Verba i Nie, 1972, van considerar fins a deu tipus diferents de participació).

L'emergència dels anomenats «nous moviments socials» en les dècades dels **60 i 70** va deixar clar que el disens i el descontentament passaven a ser quotidians, i que els canals d'expressió d'aquest empipament havien de ser inclosos en els repertoris de la participació democràtica (Barnes *et al.*, 1979). La major part d'avenços en aquest sentit es van produir en el marc del projecte de recerca Political Action-I, del qual sorgeix la tradicional distinció entre **participació convencional i no convencional** (Barnes i Kaase, 1976; Barnes *et al.*, 1979). Mentre que per participació convencional entenem les formes institucionalitzades, és a dir, relacionades amb el procés electoral, per participació no convencional entenem totes aquelles formes d'acció política amb un potencial de protesta i que recorren a una sèrie de repertoris d'acció directa com ara vagues, manifestacions, boicots¹. Altres obres s'han referit a aquest fenomen com a política contenciosa (Mc Adam, Tilly i Tarrow 2009), política de repte a les elits (Inglehart, 1990) o, simplement, **protesta** o acció directa.

Més tard, amb l'encongiment dels estats del benestar occidentals durant els 80, es va observar que molts ciutadans van començar a participar per proveir-se ells mateixos de certs serveis i béns. Aquestes activitats civils, com ara el **voluntariat** o la participació en associacions assistencials, enriqueixen la societat civil i generen capital social (Putnam, 1993), però alguns autors objecten que, donat que la seva finalitat no és incidir sobre els governants per tal que prenguin decisions, no serien un tipus de participació política.

Altres tipus relativament nous de participació serien el **boicot** i el **buycott**. Mentre que el primer consisteix a deixar de comprar un bé o servei per raons morals i ètiques, el segon és precisament el contrari, comprar alguna cosa per aconseguir algun objectiu polític (Stolle i Micheletti, 2013). Però per a què tinguin un impacte efectiu, un gran nombre de persones han de coordinar-se per realitzar la mateixa acció. Els últims tipus de participació tindrien com a tret definitori l'ús de les noves tecnologies (fonamentalment **internet**) per expressar demandes i frustracions, i solen aparèixer en la literatura sota l'etiqueta «accions connectives»². (Bennett i Segerberg, 2013). Però segueixen existint

⁽¹⁾Aquesta aproximació és massa depenent del context històric i, per això, ha caigut en desús. El que durant els 70 podia ser inusual (una manifestació o un boicot, per exemple) avui dia és d'allò més habitual.

⁽²⁾Una visió més cínica d'aquest tipus de participació es l'anomenat *slacktivism*, alguna cosa així com «activisme vague» (Morozov, 2009). Per a alguns autors, la major part de l'activisme a internet no tindria repercussions al món real, excepte el fet de deixar un vague sentiment d'auto-realització en els qui duen a terme aquestes accions.

dificultats per distingir entre activitats de **comunicació** entre ciutadans/usuaris, les de **mobilització** (orientades a aconseguir la participació d'altres persones) i les que són **pròpiament participació** política (Cantijoch *et al.*, 2014). Encara que actualment està obert el debat sobre si s'haurien de relaxar alguns dels supòsits esmentats a l'inici d'aquest apartat i que defineixen el fenomen de la participació política, alguns autors aposten per mantenir aquests supòsits per tal de no ampliar massa el fenomen, evitant així que qualsevol nova manifestació social amb un cert caire polític sigui considerada participació política (Van Deth, 2014).

Els autors que més han treballat en la classificació de diferents tipus de participació són els que han posat el seu focus més enllà de l'esfera electoral. Marsh, per exemple (vegeu la taula 1), organitza diferents exemples d'acció política en funció del grau de violència, i distingeix quatre tipus bàsics de comportament polític no ortodox. Fora queden les pràctiques convencionals o «ortodoxes» (vot, política electoral, participació en grups d'interès i associacions) i també les formes més extremes de violència, encara que tinguin finalitats polítiques.

Taula 1. Escala de Marsh del comportament polític no convencional

	1	2	3	4	
Política convencional: vot, grups d'interès, etc.	Peticions Eslògans Manifestacions legals	Boicots	Vagues no oficials	Manifestacions no autoritzades Ocupacions Danys Violència	Sabotatge, guerrilla, bombes, assassinats, segrestos, guerra
	Comportament polític no ortodox				
	Comportament polític ortodox		Acció directa		
			Accions il·legals		
				Violència	

Font: Dalton (2002, pàg. 61). Adaptat per l'autora.

Una de les categoritzacions de la participació política més completes va ser proposada per Teorell, Torcal i Montero, i part de dos criteris:

- 1) els canals d'expressió (que poden ser **representacionals** o **extra-representacionals**) i
- 2) els mecanismes d'influència (que es poden basar en **la veu** o en **la sortida**).

Mentre que els modes representacionals tenen com a objectiu el govern i els funcionaris, els canals extra-representatius poden adreçar-se a companyies, a mitjans de comunicació o, directament, a l'opinió pública. Els mecanismes d'influència es refereixen als proposats per Hirschman (1970), de manera que

l'opció veu intenta exercir influència en la presa de decisions mentre que l'opció sortida apareix quan la situació està tan degradada que ja no interessa comprar el producte, sinó canviar d'opció.

Així, resulten cinc tipus fonamentals de participació política (vegeu la taula 2):

- 1) el vot (representacional i basat en la sortida);
- 2) el consum polític³ (extra-representacional i basat en la sortida);
- 3) l'activitat de partit (representacional i basada en la veu, incloent-hi activitats com donar diners a partits o treballar com a voluntari per a aquests);
- 4) l'activitat de protesta (extra-representacional i basada en la veu, abastant vagues, manifestacions i actes il·legals); i
- 5) el contacte amb polítics, organitzacions, càrrecs electes... una categoria en sí mateixa difícil d'adscriure als dos criteris classificatoris. A diferència dels altres mecanismes de veu, el contacte sí té un objectiu clar, un interlocutor concret.

⁽³⁾El consum és definit per Micheletti com a «polític» quan els ciutadans prenen com a objectiu certs actors per expressar-los les seves opinions referents a la justícia, l'equitat o temes no econòmics que afecten el benestar econòmic i familiar (2003, pàg. 14).

La tipologia de Teorell i Torcal els permet concloure amb dades de l'European Social Survey que els Països Baixos i Noruega és on més es contacta amb representants polítics, mentre que Suïssa i Noruega destaquen per les activitats de partit. La protesta és especialment freqüent a Espanya, el consum polític a Noruega i, el vot, a Dinamarca.

Taula 2. Una tipologia de les maneres de participació

Mecanisme d'influència		Canal d'expressió	
		Representacional	Extra-representacional
	Basat en la sortida	Vot	Consum polític
	Basat en la veu	Activitat de partit	Protesta
		Contacte	

Font: Teorell, Torcal i Montero (2007, pàg. 341).

Una altra classificació destacable és la d'Ekman i Amna (2012, vegeu la taula 3). En aquest cas, els autors diferencien entre formes **latents i manifestes** de participació política i entre formes **individuals i col·lectives**. També assenyalen la importància de la participació política «**formal**», aquella que es dirigeix a les institucions polítiques, fonamentalment de l'esfera parlamentària, i als seus actors (partits, representants, sindicats i organitzacions). Així, les accions

civils que no són directament observables i que poden ser de gran importància per a futures accions polítiques (és a dir, de naturalesa pre-política o potencialment política) serien «latents».

Al marge d'aquesta tipologia, Ekman i Amna encara distingeixen formes de no-participació en funció de si són més actives (clarament anti-polítiques, com l'abstenció fonamentada en principis morals, l'evitació de determinats mitjans de comunicació, etc.) o passives (com el desestímul d'activitats per falta d'interès i motivació). Encara que els autors destaquen la importància de les activitats latents per a finalitats i accions explícites, és clar que els seus paràmetres són generosos i que violen alguns dels elements fonamentals descrits per Van Deth (2014).

Taula 3. Formes de participació latents i manifestes

Participació civil (latent)		Participació política manifesta		
Implicació (atenció)	Compromís cívic (acció)	Participació formal	Activisme extra-parlamentari	
			Legal	Il·legal
Individuals				
Interès personal en assumptes polítics	Activitats basades en l'interès personal	Participació electoral i contacte	Peticions, consum, etc.	Accions polítiques personals il·legals
Col·lectives				
Sentiment de pertinença a un grup	Treball voluntari per la comunitat	Pertinença a partits, sindicats, etc.	Participació en nous moviments socials. Manifestacions, vagues i protestes.	Disturbis, ocupacions, danys a propietats, enfrontaments amb la policia.

Font: Eckman i Amna (2012).

Quant a les maneres de participació en línia, Rachel Gibson i Marta Cantijoch (2014) han analitzat fins a quin punt aquests s'assemblen o difereixen de les maneres de participació no digitals. La taula 4 reproduïx la correspondència entre activitats realitzades en línia i fora de línia. Les seves conclusions són que molts tipus de participació estan resorgint a l'esfera digital, encara que algunes variants (com el seguiment de notícies en línia) resulten ser menys passives que fora de línia. També el fet de compartir les pròpies opinions sembla prendre un caire més actiu (i tenir majors repercussions sobre el propi entorn social) a la xarxa que fora d'ella.

Taula 4. Correspondència entre maneres de participació *online* i *offline*

	Maneres	Activitats <i>offline</i>	Activitats <i>online</i>
Participació	Activitats de partit i de campanya Amb objectiu específic (protesta/contacte/donació)	Donacions Donacions Contacte Peticions	Registre en xarxes socials e-donacions e-contacte e-peticions

Font: Gibson i Cantijoch (2014).

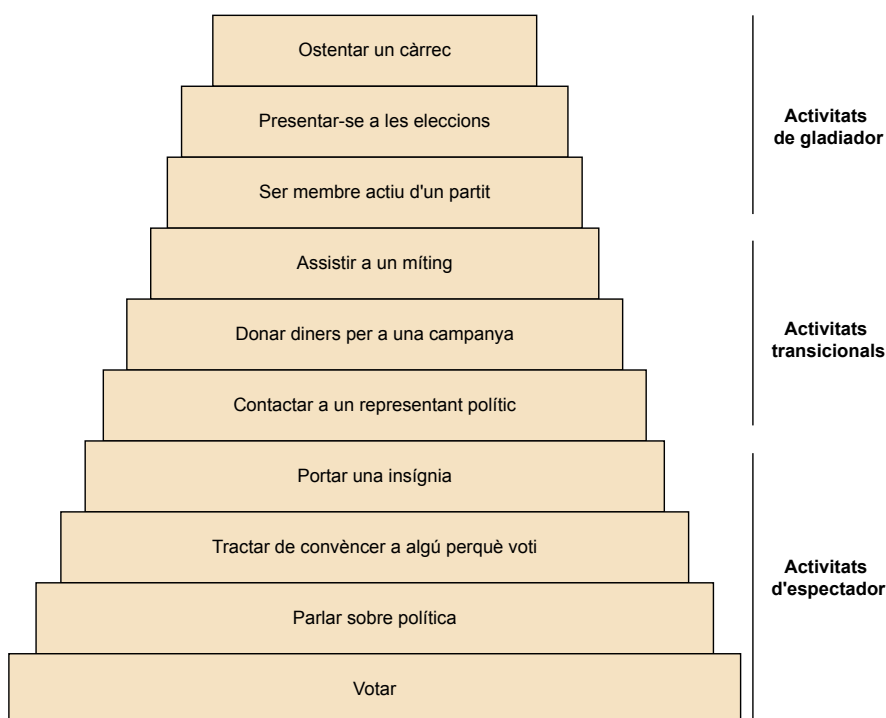
	Maneres	Activitats offline	Activitats online
Implicació passiva	Atenció als mitjans Expressiva/discussió	Llegir periòdics Discussió	e-notícies e-videos e-discussió postejar, reexpedir, etc.

Font: Gibson i Cantijoch (2014).

4. Tipologies de participants

Milbrath (1965) va entendre la participació política com una funció de característiques individuals i factors externs. Els primers inclouen edat, raça, sexe, estatus, religió o lloc de residència, però també personalitat. Des d'una concepció jeràrquica de la participació, considerava que si un individu adoptava una acció política de rang superior era probable que també realitzés les de rang inferior. Les activitats en el rang inferior (a la base de la piràmide, per entendre'ns) són les més freqüents (i «fàcils»), i les que estan en un rang superior, les que només es realitzen rarament i per un nombre reduït de ciutadans. Així queda reflectida aquesta concepció a la figura 2.

Figura 2. Concepció jeràrquica de la participació política segons Milbrath (1965)

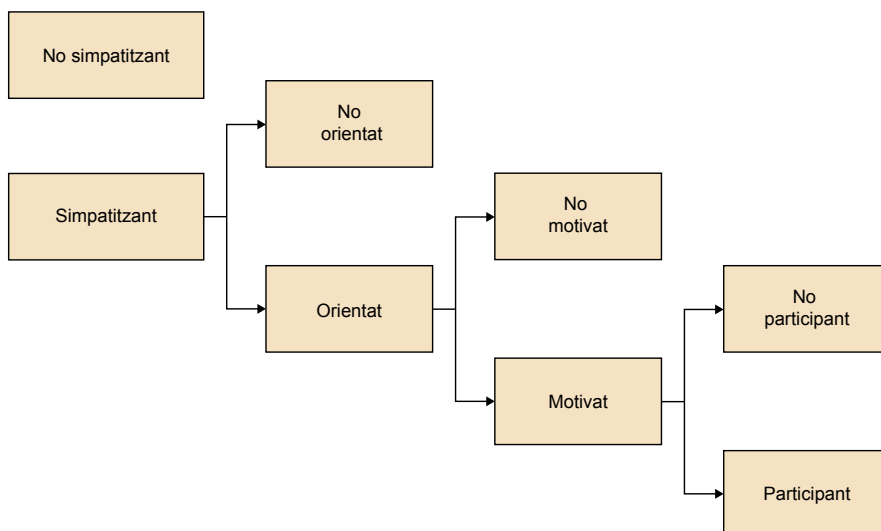

Una de les conseqüències d'aquesta categorització de les diferents formes de participació és una taxonomia dels ciutadans segons la seva propensió a participar. Aquells que realitzen aquelles activitats més properes al sistema polític i menys freqüents són els gladiadors, i no són més d'un 10%. Un 60% són els anomenats espectadors, persones que contempen la política i que només participen puntualment en activitats d'espectador o, ocasionalment, transicionals. La resta, aproximadament un 30%, són apàtics ja que ni participen ni s'interessen per la política (Milbrath i Goel, 1977).

Klandermans (2004) concep el camí a la participació com una sèrie de decisions i processos successius des del costat de la demanda i de l'oferta de l'acció col·lectiva. A la figura 3 s'aprecia com cada pas deixa a l'oferta (moviments so-

cials) i a la demanda (ciutadans insatsifets) més a prop. Una gran base de simpatitzants és important per comptar en un futur amb participants. D'entre els participants distingim entre els que han estat objecte d'intents de mobilització política i els que no. El tercer pas es refereix als factors socio-psicològics que expliquen la participació a nivell individual, i distingeix els que estan motivats per participar i els que no. Finalment, d'entre aquests sorgiran els participants.

Figura 3. Vies de participació

Font: Klandermans, B. (2004, pàg. 370).

Causas de la participació política

Aquests treballs sobre tipologies de ciutadans en funció del seu comportament davant la participació política obren la porta a la següent pregunta crucial. A què es deu el fenomen de la participació política? **Per què una persona decideix participar?** Pel que fa als factors explicatius de la participació política, tenim una llista de sospitosos habituals. L'educació, l'estatus socioeconòmic, l'edat, el sexe, la religió, la raça i l'hàbitat són variables de control molt comuns amb efectes coneguts.

Si haguéssim de resumir tots els possibles factors individuals que porten a la participació, podríem fer-ho agrupant-los en tres pilars. La gent participa perquè:

- 1) vol,
- 2) pot,
- 3) se li ha requerit que participi.

Aquests tres pilars (motivació, recursos i mobilització) articulen l'obra de Verba, Schlozman i Brady (1995) i constitueixen el que s'anomena el **model del «voluntarisme cívica»**.

Així, gairebé qualsevol de les variables esmentades anteriorment pot classificar-se en un dels tres grups. Una persona sense coneixements sobre política també manca d'un tipus de recurs (informació). L'edat afecta positivament a la motivació, en el sentit que les persones més grans tenen més condicionants socials i estan més afectades per les polítiques públiques, per la qual cosa tindran més incentius per interessar-se per l'acció del govern (motivació). Un individu que gairebé no tingui xarxes socials implicades en política no

rebrà estímuls per tal que prengui part en accions col·lectives (mobilització), la qual cosa afectarà negativament el seu interès per aquestes accions (motivació).

Més endavant entrarem detalladament en els factors explicatius per a dues de les principals maneres de participació, el vot i la protesta.

5. El vot

El vot, entès com l'acció d'exercir el dret al sufragi passiu (triar candidats o manifestar preferències en un referèndum), és el mecanisme pel qual es tria els representants polítics i es consulta als ciutadans sobre els assumptes públics més crucials que els concerneixen. És un mètode de presa de decisions –diferent, per exemple, a la decisió per consens– i també el tipus més fonamental de participació política. Així, les eleccions són el procés polític de major magnitud i transcendència, pel nombre de persones implicades i per l'abast dels seus efectes.

La taxa de participació electoral és un indicador de primer ordre de la implicació política de la ciutadania i de la salut democràtica del sistema polític: les taxes elevades indiquen vitalitat de la democràcia, mentre que les baixes s'associen a l'apatia i la desconfiança envers els objectes i actors del sistema polític. Sobre un govern triat amb una baixa participació pesarà la sospita de manca de legitimitat als ulls de la ciutadania. Els governs triats amb una baixa taxa de participació podrien sentir-se temptats de governar únicament per a «els seus» i, fins i tot, d'ignorar el seu programa electoral o les lleis, ja que la ciutadania no els reclamaria que es responsabilitzessin de les seves accions. Per tot això, el comportament polític s'interessa per les raons per les quals les persones voten o s'abstenen. A nivell agregat, això es manifestaria en la preocupació per la variació en les taxes electorals entre societats; és a dir, perquè existeixen nacions o nivells d'eleccions on la taxa de participació és més o menys elevada⁴.

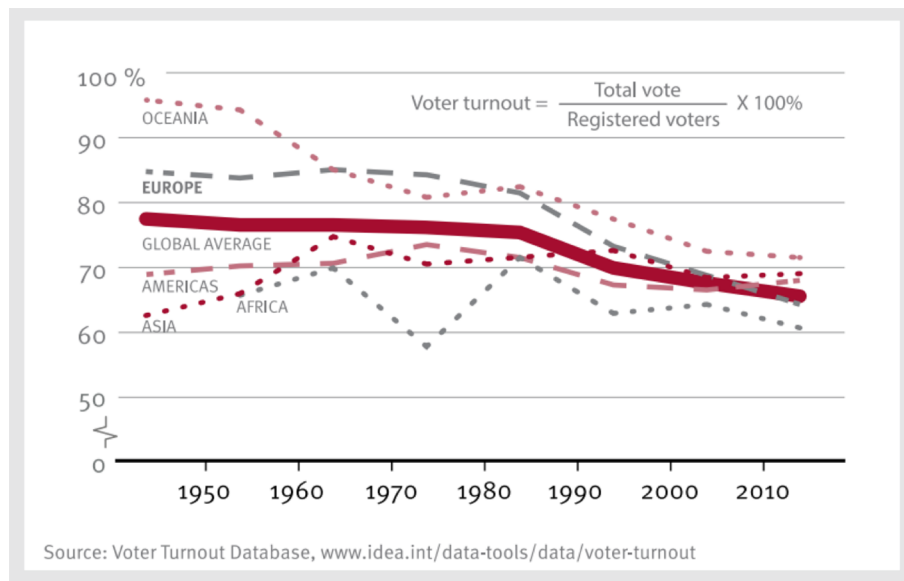
L'International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) recull dades de participació electoral en diferents comicis i contextos, i posseeix la base de dades més àmplia sobre aquest tema, incloses eleccions des de 1945. Les dades recollides per aquesta organització confirmen que la majoria de països (46%) tenen una participació electoral d'entre un 60% i un 79%. Només una minoria de països (20%) supera la taxa de participació del 80%, i una altra minoria (4%) té taxes de participació inferiors al 39%. No obstant això, International IDEA també confirma una tendència a la baixa pràcticament global (vegeu la figura 4). La gent cada vegada va menys a votar. Davant aquestes disparitats entre països i la tendència global en les taxes de participació, la pregunta òbvia és per què la gent va a votar (o, pel contari, s'absté).

Lectura recomanada

Totes les dades sobre tendències mundials de participació electoral han estat extretes de l'informe de Solijonov (2016) per a IDEA *Voter Turnout Trends around the World*. Es pot consultar íntegrament aquí: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world.pdf>

⁽⁴⁾La taxa de participació electoral es refereix al percentatge de gent amb dret a vot en una elecció que efectivament emet un vot; encara que en alguns països que requereixen registre actiu per part de l'elector es distingeix entre gent amb edat per votar i gent que es va registrar i finalment va anar a votar. Així, la forma més freqüent de calcular la participació en unes eleccions és mitjançant la següent fórmula: $P = (\text{nombre de vots} / \text{nombre de potencials votants}) \times 100$.

Figura 4. Tendències en la participació electoral al món per regió: 1945-2015

Font: International IDEA.

5.1. Teories sobre el vot: la funció d'utilitat del vot

Des de la formulació inicial de Downs, es considera que hi ha tres factors bàsics per considerar a l'hora de decidir si votar o no:

1) El primer són els **beneficis** associats a cada candidat o partit, generalment incerts i de tipus públic, ja que no es pot excloure a ningú del seu gaudi, fins i tot encara que no hagi votat per aquest partit o candidat.

2) El segon és la **probabilitat** que el vot determini el resultat de l'elecció. Aquesta probabilitat (paràmetre P) és ínfima i tendeix a zero en electorats (poblacions) grans⁵.

⁽⁵⁾La percepció respecte a en quina mesura el nostre vot serà decisiu en unes eleccions és una variable que, per lògica, ha de tenir un valor molt baix. Pensem-ho per un moment. Si en una elecció hi ha dos votants, la probabilitat que el meu vot sigui decisiu és del 50%. En les últimes eleccions generals espanyoles, el cens electoral recollia més de 36 milions de persones. Encara que els vots s'expliquin per províncies, els nombres segueixen sent enormes (per exemple, prop de tres milions de votants a la circumscripció de Barcelona). Quina és la probabilitat que el vot d'un únic individu decanti el resultat de l'elecció, que decideixi el guanyador? Baixíssima. Hi ha elements que poden afectar aquest càlcul. Per exemple, la grandària de la circumscripció (per aquest motiu es repeteix tant que el vot d'un ciutadà a Sòria «val més» que el d'un habitant de Madrid), el sistema electoral o el nivell de competitivitat d'unes eleccions. Però fins i tot a la circumstància més favorable, el valor d'aquest paràmetre P segueix sent molt baix, motiu pel qual redueix enormement el valor de qualsevol benefici que el votant estigui considerant.

3) El tercer element és el **cost** de votar. Encara que alguns autors (Blais, 2000) sostenen que aquest cost és molt petit, la veritat és que hem de considerar aquí el cost d'oportunitat (el que podries estar fent en comptes de votar), així com els de desplaçament, els costos d'informar-se sobre les diferents opcions i fins i tot aspectes com la climatologia.

Vegeu també

Sobre la formulació inicial de Downs, vegeu l'apartat 5 del mòdul 1.

Així, obtenim que la probabilitat d'emetre un vot (V) és igual als beneficis de fer-ho (B) multiplicat per la probabilitat de que el vot sigui decisiu en l'elecció (P) menys els costos (C). El resultat obvi d'aquesta equació (vegeu la figura 5) és que la probabilitat de votar per a individus racionals és ínfima, raó per la qual ningú hauria d'anar a votar. Les taxes de participació electoral en democràcies occidentals posen en qüestió aquesta teoria, ja que la majoria de la gent va a votar en les principals eleccions de cada país⁶. És la denominada «paradoxa de la participació», per la qual la literatura ha proposat diferents solucions.

⁶També són difícils d'explicar, des del punt de l'elecció racional, les diferències de vot entre diferents contextos polítics (nacional contra europeu) o el vot estratègic (això és, quan un votant vota per una opció que no és la seva preferida per diferents motius, per exemple, per perjudicar un partit que detesta o per ajustar-se a les probabilitats reals de que el seu partit favorit obtingui representació o guanyi).

Figura 5. L'equació del vot (funció d'utilitat del vot)

$$V = (B \times P) - C$$

Les reaccions a aquest problema poden classificar-se en cinc, segons Dowding (2005):

- 1) Admetre-ho, però aduir que no importa massa.
- 2) Intentar arreglar l'equació disminuint els costos.
- 3) Intentar arreglar l'equació augmentant els beneficis:

a) Per exemple, considerant els **beneficis intrínsecs** de votar, com el fet de sentir-se bé en expressar una opinió mitjançant el vot. En conseqüència, l'acte de votar se semblaria més aviat a l'acte de recolzar al teu equip favorit (Hillman, 2010). No obstant això, aquestes solucions llastren el model de tal manera que el tornen tautològic.

b) Aquí també trobem la **teoria del votant ètic o altruista** (Hudson i Jones, 1994). Així, alguns individus no només tindrien en compte els beneficis que ells obtindrien, sinó els beneficis que obtindrien els seus conciutadans. Aquests beneficis serien molt més grans que els individuals/egoistes, en repercutir sobre més persones.

4) Intentar explicar que la gent no entén el seu impacte real en el sistema polític (P):

a) Això inclou reemplaçar la maximització de la utilitat esperada, que és la motivació del votant segons el model original, pel criteri **minimax regret**. En aquest cas, s'assumeix que la gent vota per minimitzar les pèrdues. Més concretament, el que tindrien en compte serien les pèrdues que patirien si triessin un determinat curs d'acció (votar o abstenir-se). Si un s'absté però el seu vot és decisiu, llavors la pèrdua seria igual als beneficis menys el cost de votar; i quan aquests beneficis superen els costos, llavors és racional votar. Aquí hi ha dos problemes, assumir que el nostre vot és decisiu (quan no ho és ni tan

Lectura recomanada

Per a una crítica detallada d'aquestes solucions, vegeu:
B. Geys (2006). «'Rational' Theories of Voter Turnout: A Review». *A:Political Studies Review* (4(1), pàg. 16-35).

sols quan les eleccions són molt competides) i deixar fora de l'equació altres paràmetres psicològics, la qual cosa l'impossibilita per explicar fenòmens com el vot estratègic.

b) També dins d'aquesta categoria estan els models de **teoria de jocs**, que tenen en compte el comportament de la resta d'electors, és a dir, es tracta de perspectives estratègiques. Així, solament si crec que la resta de votants s'abstindran votar és racional.

5) Afegir una mica més a aquesta equació. Per exemple, un terme D (de «deure cívic») que expliqui que algunes persones se senten moralment obligades a votar, perquè és el que faria un bon ciutadà. El «**deure de votar**» (o, millor dit, el sentiment que votar és un deure cívic) és una actitud de tipus moral, afectiva, abstracta, molt estable, generada en etapes primerenques de la vida i relacionada amb el vincle amb un territori (on se celebren les eleccions al fet al qual ens referim). Les persones que tenen interioritzada aquesta norma social com a part dels deures d'un bon ciutadà se senten culpables si no van a votar i satisfetes si van a votar⁷.

⁽⁷⁾Per a més informació sobre aquesta actitud, consulteu els treballs de Blais i Galais.

5.2. Altres factors explicatius del vot a nivell individual

El primer que cal destacar quant als factors explicatius del vot és que la majoria de variables i fenòmens que tenen un impacte provat sobre la decisió d'anar a votar el tenen també sobre la resta de tipus de participació política. El motiu és que el vot és el tipus de participació més «fàcil» i estès. Per tant, si el nivell d'estudis d'un individu o els seus ingressos afecten les seves probabilitats d'anar a votar, ho faran en major mesura encara sobre la seva decisió de prendre part en altres tipus de participació més costosa (per exemple, petició, contacte, manifestació...).

La relació entre **edat** i participació política és un fenomen complex perquè agrupa dues dinàmiques:

1) La generacional (el fet que, per les experiències viscudes durant la infància i adolescència, hi hagi grups d'edats diferents en les seves actituds i maneres de veure la política que continuaran sent diferents sempre, encara que els més joves envelleixin).

2) La del cicle vital (el fet que les persones tenen diferents interessos, estímuls i recursos depenent de l'edat que tinguin).

L'efecte del **cicle vital** (present en totes les democràcies), unit de vegades al fet que les **cohorts més joves** se senten més alienes a la política representativa i als vells partits i institucions (i més properes als moviments socials i les activitats de protesta), fan que, de manera general, els joves votin menys que els adults (Zukin *et al.*, 2006; Goerres, 2007).

L'efecte del cicle vital

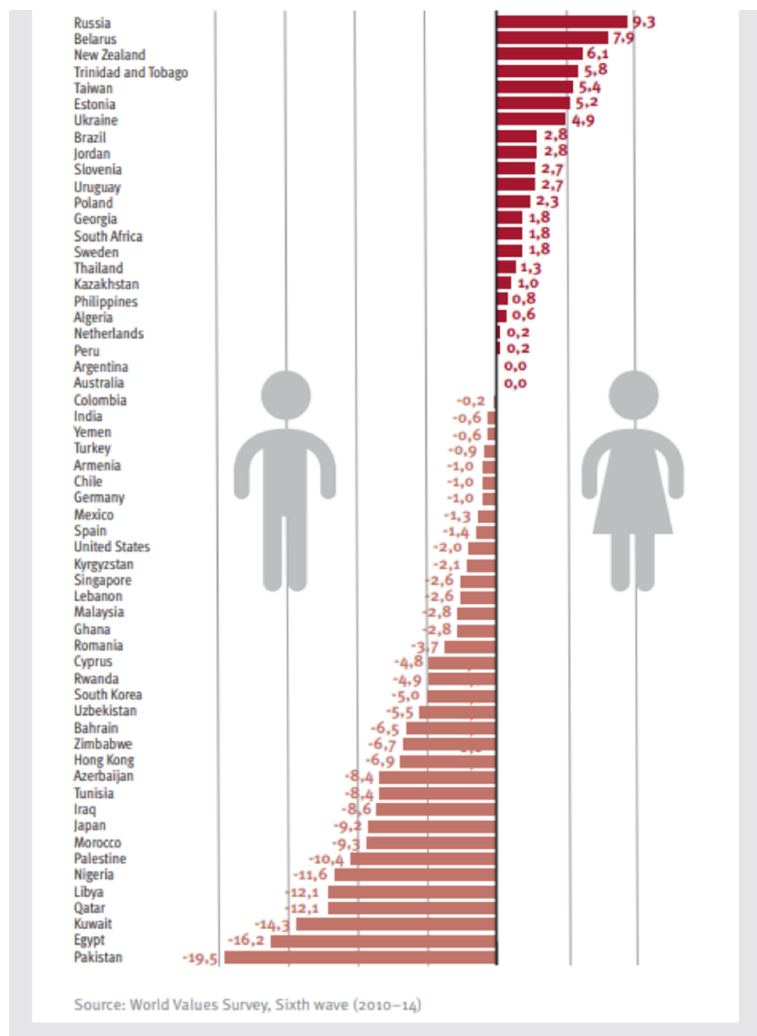
Fa referència als processos de maduració i als canvis econòmics i socials que un individu experimenta al llarg de la seva vida pel fet d'anar complint anys. Una part de l'efecte del cicle vital és acumulatiu, ja que a mesura que l'individu viu més esdeveniments de cert tipus (per exemple, la celebració d'eleccions), el seu impacte serà major. Una altra part tindria un efecte més sobtat, coincidint amb algunes transicions vitals importants, com l'emancipació, l'entrada al mercat laboral, tenir fills, etc.

Generalment, s'ha descrit una relació curvilínia, en forma d'U invertida, entre l'edat i els comportaments i actituds relacionats amb la participació política. Aquesta relació curvilínia entre edat i vot s'aprecia pràcticament a tots els tipus de participació i també a la majoria d'actituds polítiques considerades «cíviques». En suma, els més joves estarien més preocupats per finalitzar la seva educació, trobar parella i treball que per la vida política. Al seu torn, a les persones grans els pot resultar més costós informar-se de les eleccions, rebre menys estímuls polítics –en haver perdut part de les seves xarxes d'abans i no estar ja en un entorn laboral– i, fins i tot, poden haver desenvolupat cert cinisme cap al sistema polític, la qual cosa afectaria negativament els seus estímuls i motivacions polítiques (Goerres, 2007).

En definitiva, les persones de mitjana edat serien les més integrades en la societat i les que reproduïen més fidelment les normes socials imperants, incloses les relatives a la participació política.

Les diferències entre sexes (és a dir, la diferència entre homes i dones en la seva propensió a anar a votar) eren evidents fa unes dècades, decantant-se clarament a favor dels homes. No obstant això, a mesura que deixem enrere la data en què es va aprovar el sufragi femení en cada nació, la distància entre gèneres s'escurça i desapareix. Mentre en alguns països, com els Estats Units, el diferencial entre homes i dones s'ha invertit (de manera que ara elles voten més, vegeu Burns *et al.*, 2018), en altres països segueix existint (vegeu la figura 6). On encara existeix, es considera una conseqüència de diferències estructurals (per exemple, relacionades amb la integració de la dona al mercat laboral) i d'efectes de generació (els ciutadans més majors han estat educats en sistemes de valors tradicionals, que releguen les dones a l'esfera privada i reserven l'esfera pública per a l'home). Per explicar aquest diferencial, hauríem de recórrer a variables relacionades amb el nivell de desenvolupament econòmic, amb la longevitat i l'estabilitat del règim democràtic i també amb la concepció de la dona en la cultura política de cada país.

Figura 6. Diferències en les taxes de participació electoral entre homes i dones per país

Notes: The figure shows the differences between the percentage of female and male respondents who answered 'always' to the question: "Do you vote in national elections?" Data were collected from 58 countries.

Font: World Values Survey, sisena onada (2010-14). Nota: El gràfic mostra les diferències entre el percentatge d'homes i de dones que responen «sempre» a la pregunta «Vostè vota en les eleccions nacionals?»

Recursos i educació. Des de l'obra de Lazarsfeld *et al.* (1949), l'estatus socioeconòmic és un predictor de primer ordre de la participació política i electoral. Aquest estatus es mesura a partir dels ingressos, el lloc al mercat laboral i l'ocupació i el nivell educatiu de l'individu. Tot això repercuteix en què les persones tinguin més temps lliure i més capacitat per entendre el que passa a l'esfera política. Múltiples recerques han confirmat que, efectivament, els individus més rics tenen una major propensió a anar a votar (Milan, 2005). Quant a l'educació, els individus que han aconseguit nivells educatius més elevats també tenen una major propensió a votar (Wolfinger i Rosenstone, 1980, Rosenstone i Hansen, 1993). El 2013, Smets i Van Ham (2013) van realitzar una meta-anàlisi confirmant que l'edat i l'educació són els dos predictors més importants de la decisió d'anar a votar als països democràtics.

Molt relacionada amb l'educació estaria la **sofisticació política**, definida com la mesura en què una persona té coneixements sobre política nombrosos, variats, encertats i organitzats (Luskin, 1990, pàg. 332). De vegades, s'ha definit

com a «perícia» i s'ha associat al vot «correcte», és a dir, al fet que un individu no voti contra els seus propis interessos i preferències (per a més informació, vegeu els treballs de Lau i Redlawsk sobre aquest tema).

També hem de considerar aquí elements que poden ser recursos valuosos per a l'acció política, com el temps. Així, els adults que pertanyen a famílies on hi ha **nens petits** tenen menys propensió a anar a votar que els que no tenen nens. La teoria de la disponibilitat biogràfica suggereix que les restriccions personals, com el treball a temps complet o les responsabilitats familiars, poden incrementar els costos i riscos de la participació (McAdams, 1986; Wolfinger i Wolfinger, 2008), per la qual cosa tenir fills podria afectar negativament a la implicació política dels individus (Oliver, 1984; Wiltfang i McAdam, 1991). A més, aquests efectes negatius serien més intensos amb nadons nounats i per a la mare, fins i tot en països amb estats del benestar generosos (Bhatti, Hansen, Naurin, Stolle i Wass, 2018).

Hi ha una sèrie d'**habilitats polítiques** que també es contemplen com a recursos per a la participació. Entre aquestes habilitats de caràcter actitudinal trobaríem l'interès –del qual parlarem més endavant– i l'**eficàcia política interna**, alguna cosa així com l'«autoestima política», ja que mesura el grau en què creiem que podem comprendre el que passa en política (Campbell *et al.*, 1976). **Identificar-se amb algun partit** també facilita que la persona vagi a votar, igual que sentir que fer-ho –independentment de l'elecció o dels partits que s'hi presentin– és un **deure cívica**. Recordem que aquesta variable, la identificació partidista, era la variable clau i central en els estudis de l'escola de Michigan.

Finalment, tenim les **variables de tipus social**, que fan referència a la integració de l'individu en una xarxa més àmplia. Així, per exemple, l'emancipació de la llar familiar entesa com una transició vital cap a la vida adulta hauria d'augmentar la propensió a votar, ja que posa en contacte els individus amb preocupacions –responsabilitat per una economia familiar, preus del mercat de l'habitatge...– que són el tema principal de moltes polítiques socials i discursos polítics. L'evidència empírica, no obstant això, indica que els més joves entre els joves (els que acaben d'adquirir el dret a votar) voten més que els que tenen alguns anys més (Konzelmann *et al.*, 2012). L'explicació és que al segon grup de joves abunden els que ja s'han emancipat i, en deixar el «niu», deixen de rebre la influència positiva d'uns pares compromesos amb el sistema polític i comencen a rebre més intensament la de companys més abstencionistes (Bhatti i Hansen, 2012). En definitiva, els joves emancipats deixarien de rebre la pressió social dels pares que indiquen quin és el comportament social desitjable (vot, en aquest cas).

Vegeu també

Sobre l'escola de Michigan, vegeu l'apartat 4 del mòdul 1.

Els treballs sobre **pressió social** i vot han donat lloc en els últims anys a dissenys empírics molt originals i robustos. Gerber, Green i Larimer han dut a terme diversos estudis que confirmen que els individus tenen en compte el seu entorn a l'hora de decidir votar o no. Pel seu estudi pioner (2008) van utilitzar cartes enviades a una mostra aleatòria de ciutadans nord-americans. Les cartes contenien diversos tractaments. Per exemple, en un, s'instava a la gent a dur a terme el seu «deure cívic» i votar. En un altre, es mostrava al receptor de la carta que l'investigador sabia si en les passades eleccions havia votat o no (aquesta informació és pública als Estats Units). En un tercer, se li mostrava també si els seus veïns havien votat o no. Tots aquests tractaments van tenir un efecte positiu, especialment l'últim, suggerint que la gent també vota per evitar la vergonya i el rebuig social que poden sobrevenir en contravenir una norma social majoritària⁸ (alguna cosa així com «votar està bé, abstenir-se està malament»).

⁽⁸⁾El projecte de recerca, denominat *Get-out-the-vot*, ha donat lloc a molts altres experiments similars que sempre confirmen la sensibilitat dels individus al fet que els seus semblants els assenyalin quin és el curs d'acció desitjable (votar), de vegades simplement per evitar les conseqüències socials negatives.

Altres treballs apunten la influència d'**amics i familiars** en la decisió d'anar a votar, sent la motivació de l'individu la cerca de l'aprovació social (Sinclair, 2012). No obstant això, la major part d'estudis empírics suggereixen que el major efecte vindria de part de la **parella o cònjuge**. Per començar, els ciutadans es tornen més propensos a votar després de casar-se (Stoker i Jennings, 1995; Wolfinger i Wolfinger, 2008), i més propensos a abstenir-se després d'enviduar. Podria ser perquè els cònjuges afegeixen les eleccions a les seves rutines i s'acompanyen a votar mútuament (Pattie i Johnston, 2000), reduint així en part els costos. Un estudi recent realitzat al Canadà suggereix que l'efecte de la parella tindria més a veure amb les normes socials descriptives que amb les interdictives; és a dir, la parella promouria el vot del seu company/a simplement ensenyant amb el seu exemple quin és el «bon» curs d'acció, sense necessitar amenaces ni reganys (Blais, Galais i Coulombe, 2018).

5.3. Factors explicatius contextuais del vot

El que sabem sobre la influència de les característiques dels països en les taxes de participació electoral l'hi devem fonamentalment a Geys. Aquest autor va publicar el 2006 un original meta-estudi que comparava els resultats de diferents treballs que contemplaven una sèrie de variables contextuais. Deu anys després, va actualitzar l'anàlisi, amb la següent conclusió (Cancela i Geys, 2016):

1) La grandària de la població, la competitivitat electoral i la despesa en la campanya tenen un efecte positiu en la taxa de vot la majoria de les vegades. Com més petita sigui la població i més competida sigui l'elecció, més determinant creuran els votants que és el seu vot. La despesa en campanyes ens indica els esforços que els partits han fet per mobilitzar el vot dels ciutadans.

2) Se sol considerar que el sistema proporcional propicia la participació, però en els últims anys aquesta relació s'hauria atenuat.

- 3) Altres variables institucionals, com el vot obligatori i les eleccions que concorren amb altres eleccions, tenen un innegable efecte positiu. El requeriment de registrar-se per votar, en canvi, deprimeix les taxes de participació.
- 4) La concentració de la població i la seva homogeneïtat, així com el nivell de la fragmentació política en una determinada jurisdicció, no tenen un efecte clar. El seu impacte ha estat investigat sobretot als Estats Units.
- 5) Les variables socioeconòmiques tenen més rellevància a l'hora d'explicar les taxes de participació de les eleccions subnacionals, mentre que les variables polítiques tenen més pes en les eleccions nacionals.

6. La protesta

La reforma protestant, el *Tea Party* de Boston, la presa de la Bastilla, les manifestacions de les *suffragettes* a la fi del segle XIX, la marxa de la sal de Gandhi, la protesta de Tiananmen o l'anomenada Revolució Àrab tenen alguna cosa en comú. Són exemples de protesta que van canviar substancialment la història de la humanitat. La protesta es va considerar inicialment com a participació política no convencional i incloïa:

«L'ús de tàctiques com ara peticions, manifestacions, boicots, vagues d'impostos o lloguers, vagues industrials no oficials, ocupacions d'edificis, bloqueig del tràfic, danys a la propietat i violència personal» (Marsh i Kaase⁹, 1979, pàg. 59).

Són nombroses les tipologies existents d'actes de protesta, però ens referirem a una de les més recents i, per tant, més completes. Ratliff i Hall (2014) parteixen de l'anàlisi de més de 3.000 actes de protesta realitzats als Estats Units entre 2006 i 2009 i reflectits en la premsa escrita. D'acord amb aquests autors, podem distingir entre:

- 1) Accions simbòliques, estètiques i sensorials. Aquesta categoria inclou accions artístiques –com funcions teatrals–, pintades de murals o distribució de pamflets. Representen el 61% de la mostra analitzada.
- 2) Actes solemnes i sagrats. Vigílies i pregàries, més freqüents als Estats Units que a Europa. Són l'11% de la mostra analitzada.
- 3) Actes institucionals i convencionals. Molt depenents dels processos i de les institucions polítiques. Alguns exemples són les rodes de premsa o les demandes judicials. Són el 10% de la mostra analitzada.
- 4) Moviments a l'espai. Els exemples més típics serien les marxes, les desfilades i les manifestacions. Són el 9% de la mostra analitzada.
- 5) Desobediència civil i confrontació. Esmenten els bloquejos, les assegudes, les ocupacions, les acampades... com a accions d'ocupació de la via pública sovint (però no sempre) prohibides. Les que més atenció reben per part dels investigadors fins avui, encara que representin únicament el 7% de la mostra analitzada per Ratliff i Hall.
- 6) Violència col·lectiva i amenaces. Inclou agressions com ara empènyer, colpejar, danyar propietats, llençar objectes, amenaces verbals... Únicament són el 2% de la mostra analitzada.

⁽⁹⁾Aquests autors especifiquen que les vagues no siguin oficials, quan la majoria de treballs consideren les vagues de qualsevol tipus exemples de protesta. D'altra banda, consideren exemples de participació convencional fets com llegir o parlar de política; a la qual cosa objectaria Van Deth (veure l'inici d'aquest mòdul). Recordem que la major part d'autors estima que aquesta distinció entre convencional i no convencional està obsoleta avui en dia

Les ciències socials s'han aproximat al fenomen de la protesta des de tres estratègies de recerca diferents:

1) La primera estratègia de recerca emprava **tècniques qualitatives** per entrevistar o observar amb detall les persones que protesten. Aquests estudis permeten entrar detalladament en les motivacions individuals, en els repertoris d'acció, els eslògans, etc. I són freqüents en la literatura de moviments socials i no tant en la ciència política.

Vegeu també

Desenvoluparem la perspectiva qualitativa a l'apartat 6.1 d'aquest mòdul.

2) La segona perspectiva utilitza **dades agregades** i permet donar una perspectiva longitudinal, això és, visualitzar l'evolució de la protesta en un territori i un període de temps determinats, la qual cosa facilita la identificació de cicles de protesta. Per a un exemple, vegeu l'anàlisi de Jiménez (2005, pàg. 84), qui s'aproxima als esdeveniments de protesta de temàtica mediambiental. Vegeu també la figura 9 d'aquest mateix mòdul.

Vegeu també

Desenvoluparem la perspectiva quantitativa agregada a l'apartat 6.2 d'aquest mòdul.

3) La tercera i última perspectiva parteix de l'**enfocament individual** i es basa en l'ús d'enquestes. Aquesta metodologia permet respondre a les preguntes de qui, quant i per què es protesta.

Vegeu també

Desenvoluparem la perspectiva individual a l'apartat 6.3 d'aquest mòdul.

6.1. Perspectiva qualitativa. Els moviments socials

La **teoria de la mobilització de recursos** –que ha dominat l'estudi dels moviments socials durant moltes dècades– estudia principalment l'organització, el lideratge i les estratègies d'aquests moviments i conclou que de les condicions (privació) a l'acció només es passa si el moviment té els recursos i les oportunitats adients per a això. El paradigma de la mobilització de recursos és capaç d'explicar les dinàmiques de la mobilització i la relació dels moviments socials amb el sistema polític a partir de l'èmfasi en l'acció estratègica. Es relaciona amb la teoria de l'elecció racional donat que un individu actua d'acord a un càlcul racional per obtenir el major benefici al menor cost possible. Estenent aquesta lògica a l'acció col·lectiva, els actors s'organitzen instrumentalment per relacionar-se amb l'Estat i aconseguir representació política. Els autors clau d'aquest paradigma són Sidney Tarrow, Charles Tilly i David Snow.

Vegeu també

Sobre la teoria de l'elecció racional, vegeu l'apartat 5 del mòdul 1.

Una de les aportacions d'aquesta aproximació és el concepte de **repertori**, un conjunt d'elements culturals i socials que determina les habilitats amb què els actors col·lectius desafien el seu rival. Un altre concepte crucial és el d'**estructura d'oportunitats**, el qual es refereix a les condicions que es donen en el sistema polític per inhibir o facilitar l'acció col·lectiva, i inclouen el respecte a les llibertats civils, la feblesa del govern, la fragmentació del parlament, el grau de descentralització del sistema polític, la grandària del sector públic, el grau de polarització de les societats... També constitueixen un camp de recerca en sí mateix els anomenats «**marcs d'interpretació**» (vegeu treballs de Gamson sobre aquest tema), en referència a com els moviments socials tracten

de controlar la manera en què els mitjans de comunicació es refereixen als seus objectius, repertoris d'acció... per no desgastar la seva imatge i aconseguir mobilitzar més gent.

Malgrat la seva dominació, el marc teòric de la mobilització de recursos concep els moviments socials com un agent instrumental al qual els individus s'apropen per aconseguir una sèrie d'objectius materials o morals. Però els ciutadans també poden participar com una manera d'expressar la seva identificació amb un grup o la seva ideologia. Aquestes dues motivacions donen lloc a les perspectives socio-psicològica, en primer lloc, i a una sèrie d'aproximacions més modernes que se centren en aspectes culturals, morals i, fins i tot, emocionals. Així, els moviments socials poden promocionar una determinada **identitat col·lectiva** per guanyar poder (Polletta i Jasper, 2001). Quant a les **emocions**, aquestes són importants quan ajuden a la construcció social i poden ser manipulades pels activistes, emfatitzant la indignació i la ira per animar l'acció col·lectiva. Per a Jasper (2011), les emocions serien tan importants que estarien entre els principals objectius d'alguns moviments, en lloc de ser únicament recursos que cal mobilitzar.

Actualment, els factors explicatius de tots aquests corrents es tenen en compte alhora i es considera que la mobilització política depèn tant dels greuges com de l'organització i de l'estructura d'oportunitats.

Quin és el paper de l'economia d'acord amb aquest corrent de la literatura?

Alguns dels primers autors que es van ocupar dels moviments socials com a objecte d'estudi –vegeu, per exemple, Gurr (1970)– van considerar que les males condicions econòmiques podien **agraviar** a la gent impulsant moviments socials.

La teoria dels **recursos**, en canvi, prediu que una mala ratxa econòmica deixa a la gent sense possibilitats d'implicar-se en una protesta.

Les teories sobre els **nous moviments socials** sorgides a la fi dels anys 60 –centrades en la lluita pels drets civils– canvien el focus dels factors més materials com l'economia (heretats del marxisme) a factors polítics i culturals. Així, els anys 70 amb prou feines es considera que l'economia tingui algun efecte en la protesta (Grasso i Giugni, 2016).

La teoria del procés polític o de l'estructura d'oportunitats (McAdam, 1982), en canvi, emfatitza que el nivell econòmic d'una societat és important també si es converteix en un tema polític que pugui, per exemple, desgastar el govern.

Últimament, amb l'adveniment de l'última crisi econòmica, s'han tornat a popularitzar les teories basades en greuges. La teoria de la **privació relativa**, per exemple, suggereix que un empitjorament de les condicions econòmiques dels individus els fa comparar la seva situació actual amb la seva situació anterior, generant sentiments d'injustícia i desigualtat, la qual cosa estimularia l'acció política i, particularment, la protesta (Grasso, Yoxon, Karampampas, Tremp, 2017; Giugni i Grasso, 2016).

Aquest enfocament qualitatiu és, sens dubte, el més prolífic a l'hora d'abordar qüestions relatives a l'acció col·lectiva. No obstant això, queda més a prop del camp de la sociologia que de la ciència política. Sent l'objecte d'estudi els propis moviments socials i no els individus, no aborda la participació en aquests moviments com una decisió dels ciutadans que pugui ser analitzada o predita, raó per la qual la protesta no es concep com un «comportament polític». Per això mateix, deixarem aquesta perspectiva aquí¹⁰.

6.2. Perspectiva quantitativa agregada

El continuador de l'obra de Tilly, Tarrow, va definir els cicles de protesta com una seqüència que inclou:

«Una fase d'intensificació dels conflictes i de la confrontació en el sistema social, que inclou una ràpida difusió de l'acció col·lectiva dels sectors més mobilitzats als menys mobilitzats; un ritme d'innovació accelerat en les formes de confrontació; marcs nous o transformats per a l'acció col·lectiva; una combinació de participació organitzada i no organitzada; i unes seqüències d'interacció intensificada entre dissidents i autoritats que poden acabar en la reforma, la repressió i, de vegades, en una revolució» (Tarrow, 1997, pàg. 263-264).

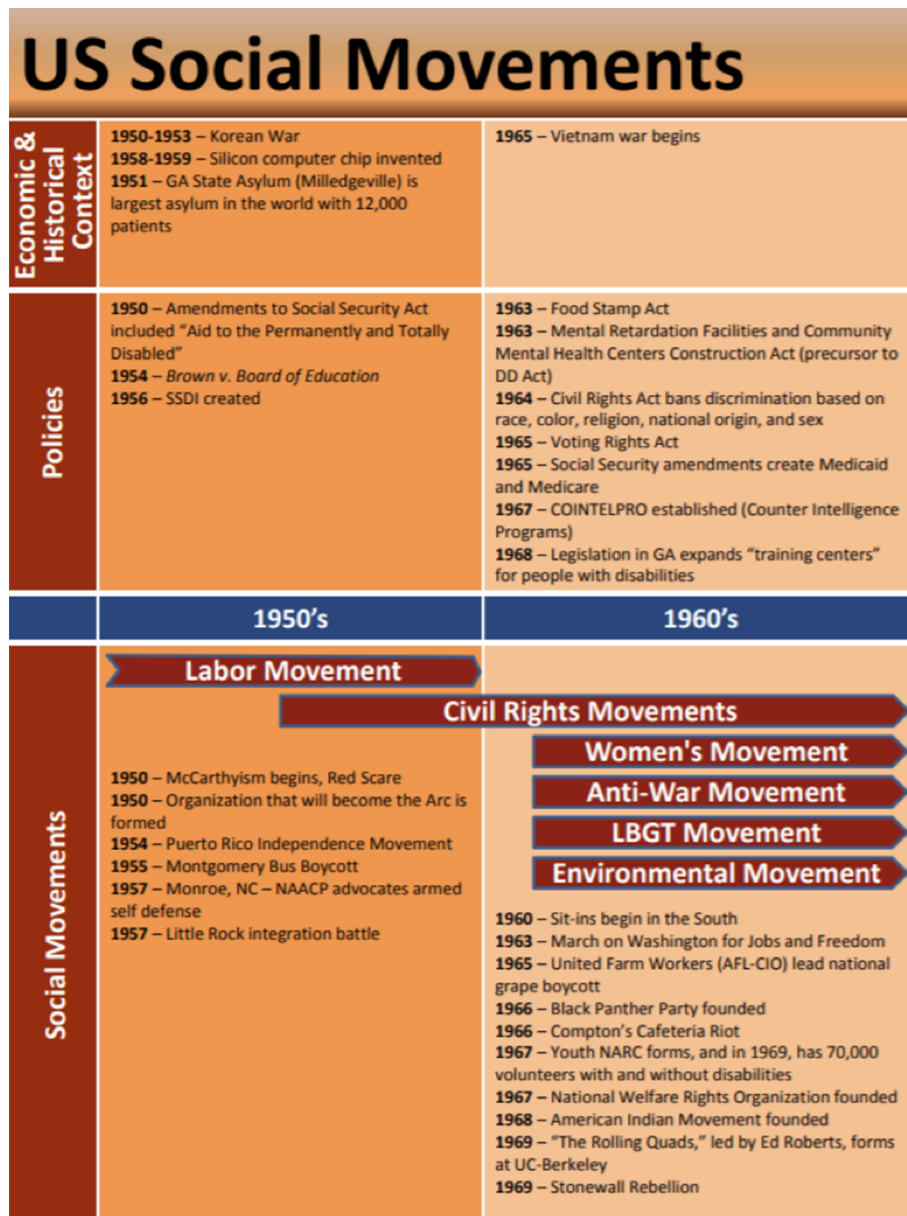
El moment en què exploten les protestes és el que realment interessa a aquest autor.

Segons aquesta perspectiva, estem travessant un cicle de mobilització que va començar els anys 90, amb el sorgiment de crítiques i propostes emancipadores que manifesten una nova cultura política, la dels nous moviments globals. A diferència dels nous moviments socials sorgits a la fi dels anys 60 i 70 (feminismes, ecologismes i pacifismes, fonamentalment), la crítica aquesta vegada és global, no temàtica ni local. Es tracta d'una esmena a la totalitat del sistema econòmic i social, també d'una cerca d'una democràcia més radical i horitzontal. A diferència dels moviments obrers clàssics, es compatibilitzen diverses identitats, narratives, opressions i descontentaments.

Les recerques que analitzen l'evolució dels moviments socials diacrònicament s'emmarcarien en aquest corrent. Així, la figura 7 ens mostra alguns dels moviments socials que van sorgir als Estats Units durant la dècada dels anys 60, una de les més prolífiques en aquest sentit.

⁽¹⁰⁾Des de la sociologia es proposen diferents tipologies de moviments socials. Una d'elles distingeix entre 1) moviments de **reforma** (els quals tenen l'objectiu d'aconseguir millores en àrees específiques, com els moviments pels drets civils); 2) moviments **revolucionaris** (fonamentats en una profunda insatisfacció i que busquen canvis radicals i en l'estructura de poder existent, de vegades mitjançant la violència); 3) moviments **reaccionaris** o «revivalistes» (pretenen impedir el canvi social i emfatitzen la grandesa dels valors tradicionals); 4) moviments de **resistència** (pretenen frenar un canvi que ja està tenint lloc en la societat); i 5) moviments utòpics (pretenen aconseguir un estat de perfecció radical que no és coherent amb els seus recursos i l'escala de temps en la qual els canvis desitjats es realitzarien). Altres exemples més específics els trobareu a <http://www.sociologyguide.com/social-change/social-movements-type.php>

Figura 7. Línia temporal de l'aparició de moviments socials als EUA. Anys 50 i 60

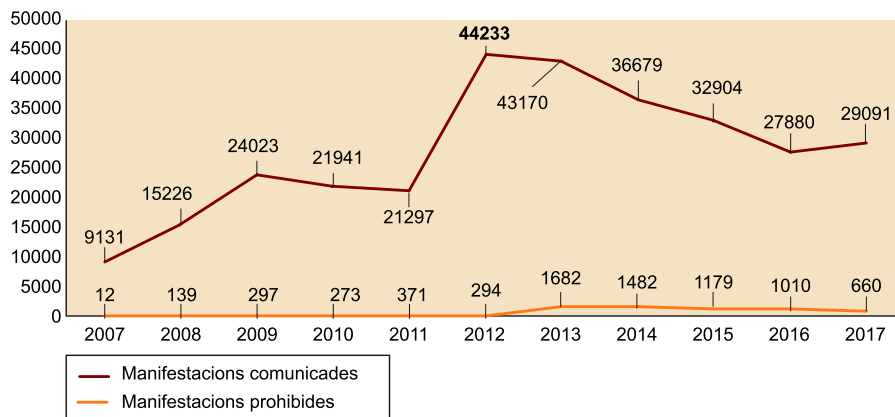

Font: <http://gcdd.org/images/Reports/us-social-movements-web-timeline.pdf>

Una de les maneres de detectar aquests cicles de protesta és a través de les dades de les autoritats per tractar de controlar precisament aquesta activitat¹¹. La figura 8 mostra l'evolució de les manifestacions comunicades i il·legals a Espanya en un període de 10 anys. Les dades han estat extretes de la pàgina web del Ministeri de l'Interior. S'aprecia l'inici d'un cicle de mobilitzacions al voltant de maig de 2011 (amb el sorgiment dels *Indignats* o 15-M) que «punxa» coincidint amb les eleccions europees de 2014, quan el nou partit que recull part d'aquesta indignació, Podem, aconsegueix representació.

⁽¹¹⁾Per a una anàlisi d'aquesta qüestió en relació amb la protesta mediambiental a Espanya, vegeu Jiménez (2005).

Figura 8. Nombre de manifestacions celebrades a Espanya (2007-2017)

Nota: elaborat per l'autora a partir de dades del Ministeri de l'Interior. Per a més dades i perspectives sobre els últims cicles de mobilització política a Espanya, vegeu el text de Calvo i Garciamarín publicat per la Fundació Alternatives el 2016.

6.3. Perspectiva individual

Passant a la perspectiva individual, podem aproximar-nos al fenomen de la protesta política des de dues perspectives fonamentals:

- 1) La primera sosté que els ciutadans protesten davant la impopularitat o falta de legitimitat de les accions dels governs. Vista així, els ciutadans opten per la protesta quan ja no els queda una altra alternativa o consideren que les altres vies d'acció política estan exhaurides (opció «sortida», vegeu Gurr, 1970).
- 2) La segona, en canvi, considera que la protesta és complementària a unes altres formes de participació política més tradicionals, i que es tracta d'una via cada vegada més normalitzada per influir sobre les decisions dels governants (Van Aelst i Walgrave, 2001; Norris, Walgrave i Van Aelst, 2005). Així, no faria falta sostenir postures extremistes o identificar-se amb l'ideari d'esquerres radical per tal de dur a terme accions pertanyents al repertori de la protesta.

Aquest debat té implicacions sobre qui protesta. D'acord amb la primera perspectiva (la protesta com a últim recurs), els ciutadans que practiquen la protesta són diferents a la resta: més radicals, més desafectes, més joves... d'acord amb la segona perspectiva, no tindrien res d'especial. Així doncs, qui protesta?

6.3.1. Causes de la protesta

Quant a les manifestacions, les peticions i el boicot, Stockemer (2014) troba que els factors individuals es comporten de manera similar a l'assenyalat per a altres formes de participació (a més recursos, motivació i mobilització, més probabilitats de protestar), i que, particularment, el nivell educatiu i la pertinença a organitzacions de la societat civil potencien aquests tres tipus de protesta. També la insatisfacció amb el govern i la propensió a votar tornen els ciutadans més proclius a optar per alguna de les tres maneres de participació. Els joves participen més d'aquestes tres formes que els grans, i els homes participen més que les dones en els boicots i les manifestacions, però no en les pe-

ticions. El nivell socioeconòmic afecta positivament la probabilitat de signar peticions, però no els altres dos tipus de participació. A més, les peticions són més probables en països més desenvolupats i amb més experiència democràtica, encara que aquests factors contextuals no afecten ni a les manifestacions ni al boicot.

La relació entre edat i protesta mostra la mateixa relació curvilínia que l'observada pel vot. Encara que alguns dels més joves se sentin més atrets per la protesta que pel vot, segueixen sent les persones de mitjana edat les que participen més en aquest tipus d'accions (Quintelier, 2007). No obstant això, alguns autors destaquen que els més joves estarien més disposats a protestar que altres grups d'edat perquè, en no tenir fills, tindrien més temps disponible per a aquest tipus d'accions, més costoses que el vot (Oliver, 1984; Wiltfang i McAdam, 1991). Recerques més recents no contradiuen aquests resultats, però suggereixen una relació més indirecta: la raó per la qual ser estudiant predisposaria a la protesta i tenir fills disminuiria les probabilitats de participar en accions d'aquest tipus tindria a veure amb l'exposició a la mobilització política i el tipus de xarxes socials que es té, és a dir, amb les probabilitats que algú et demani que prenguis part en una protesta (Schussman i Soule, 2005).

6.3.2. Efectes de la protesta

D'acord amb Balsiger (2014), les institucions a les quals es dirigeixen els actes de protesta, poden prendre sis camins diferents:

- 1) Evitació. Consisteix a no reaccionar o negar la responsabilitat dels actes pels quals es protesta.
- 2) Aquiescència. Consisteix en col·laborar amb l'organització activista.
- 3) Compromís. Generalment inclou alguna acció de negociació o d'auto-limitació per les accions que han causat la protesta, així com alguna compensació.
- 4) Fer-se a un costat. Consisteix en gestionar la pròpia imatge als mitjans de comunicació i limitar l'impacte negatiu. També pot requerir col·laborar amb organitzacions que competeixen amb les que estan protestant.
- 5) Confrontació. Pot anar des de formar coalicions en contra dels activistes a prendre accions legals contra la protesta, sense menysprear la realització de campanyes de relacions públiques i d'accions de *lobbying*.
- 6) Prevenció. Pot requerir infiltrar-se en el moviment, monitoritzar els mitjans de comunicació i investigar els orígens del moviment.

Existeix una literatura molt prolífica sobre les característiques que fan d'un moviment social de protesta un moviment d'èxit (per exemple, sobre si el grau de confrontació o fins i tot de violència emprats afecten el grau en què el govern acceptarà les seves demandes o el seu potencial de participació). No obstant això, aquesta literatura pertany a la perspectiva en la qual els moviments (i no els ciutadans que participen en ells) són l'objecte i la unitat d'estudi.

Vegeu també

Sobre els moviments socials, vegeu l'apartat 6.1 d'aquest mòdul.

7. Conclusions

1) La participació política agrupa accions (observables) realitzades per ciutadans amb la finalitat d'influir directa o indirectament sobre les decisions polítiques que els concerneixen.

2) Existeixen moltes tipologies de participants. Gairebé totes distingeixen entre formes més institucionalitzades de participació (orientades al sistema electoral) i formes més externes (realitzades lluny de les esferes de presa de decisions polítiques) de participació. La majoria de les últimes es conceben com a activitats de protesta. La protesta, així mateix, pot ser més o menys violenta, més o menys il·legal.

3) Un model molt estès i parsimoniós per entendre perquè la gent participa en qualsevol tipus d'acció política és el model del voluntarisme cívic. La gent hi participa perquè pot (té recursos per a això), perquè vol (té motivació per a això, per exemple, perquè està interessada per la política) i perquè se'ls ha demanat que ho facin (han estat movilitzats per un partit, sindicat, amic o familiar, per exemple).

4) La forma més fàcil, estesa i accessible de participació és el vot.

5) El vot és cada vegada menys practicat per la ciutadania, la qual cosa suscita preocupació per les causes de l'abstenció (i la decisió de votar).

6) La decisió de votar (o la «funció d'utilitat del vot») s'entén comunament com una funció de costos, beneficis, la probabilitat d'afectar els resultats i les consideracions morals com el sentit del deure ciutadà. La resta de factors individuals (edat, sexe, educació, recursos) o agregats (sistema electoral, nivell d'eleccions, grau de competitivitat de l'elecció) són elements que poden ser classificats en un d'aquests quatre tipus de factors explicatius del vot, o que poden afectar-los directament o indirecta.

7) La protesta com a objecte d'estudi ha estat abordada des d'altres disciplines (com la sociologia) prenent els moviments socials com a subjecte d'estudi. En el comportament polític preferim prendre en compte els individus i la seva decisió personal de prendre part en una protesta o no. Encara que el que sabem sobre la influència de la motivació, els recursos i la mobilització s'apliquen també a la protesta, hem d'entendre que és un tipus de participació més costós i, per tant, menys freqüent que altres formes més institucionalitzades de participació.

Per a saber-ne més

M. P. G. Guglieri; L. G. Luna; M. A. Cabello; L. A. H. Recio (1999). «¿Es racional votar?: El estado de la cuestión desde la perspectiva de la elección pública». A: *VI Encuentro de Economía Pública: el gasto social y su financiación: 4-6 de febrero de 1999* (pàg. 35).

En aquest text, els autors fan un breu repàs a les diferents escoles de pensament que s'han ocupat del vot com a objecte d'estudi i se centren en la més recent, la de l'elecció racional, per presentar un a un tots els paràmetres que aquesta escola té en consideració.

M. Torcal; J. R. Montero; J. Teorell (2006). «La participación política en España: modos y niveles en perspectiva comparada». A: *Revista de estudios políticos* (132, pàg. 7-41).

Aquest article conté una nova tipologia de maneres de participació política que es comprova empíricament en tretze casos de democràcies europees. Aquesta proposta suposa una superació de les tipologies a l'ús i es construeix des de la discussió de dues dimensions que l'afecten de manera important: l'ús de mecanismes tradicionals representatius o extra-representatius de participació i l'ús de mecanismes de participació basats en la veu o en la sortida.

M. Portos (2016). «Movilización social en tiempos de recesión: un análisis de eventos de protesta en España, 2007-2015». A: *Revista Española de Ciencia Política* (41, pàg. 159-178).

Aquesta contribució presenta i explora una base de dades original recaptada amb anàlisi d'esdeveniments de protesta per a Espanya entre 2007 i 2015, que permet copsar les fluctuacions en l'àmbit de la lluita política al llarg d'aquest període. Sobre la base d'aquesta base de dades, s'estableix una periodització del cicle de protestes i s'analitzen les dinàmiques temporals de determinats aspectes que s'hi relacionen.

Bibliografia

- Almond, G.; Verba, S.** (1963). «The Civic Culture». A: *Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston, DT.: Little, Brown and Company.
- Balsiger, P.** (2014). «Managing Protest: The Political Action Repertoires of Corporations». A: *The Oxford Handbook of Social Movements* (1-11).
- Barnes, S. H.; Kaase, M.** (eds.) (1979). *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Barnes, S. H.; Allerbeck, K. R.; Farah, B. G.; Heunks, F. J.; Inglehart, R. F.; Jennings, M. K.; Klingemann, D.; Marsh, A.; Rosenmayr, L.** (1979). *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Bennett, W. L.; Segerberg, A.** (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge University Press.
- Bhatti, Y.; Hansen, K. M.; Naurin, E.; Stolle, D.; Wass, H.** (2018). «Can You Deliver a Baby and Vote? The Effect of the First Stages of Parenthood on Voter Turnout». A: *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* (1-21).
- Blais, A.; Galais, C.; Coulombe, M.** (octubre 2018). «The Effect of Social Pressure from Family and Friends on Turnout». A: *Journal of Social and Personal Relationships*.
- Burns, N.; Schlozman, K. L.; Jardina, A.; Shames, S.; Verba, S.** (2018). «What's Happened to the Gender Gap in Political Participation?». A: McCammon, H. J.; Banaszak, L. A. (eds.). *100 Years of the Nineteenth Amendment: An Appraisal of Women's Political Activism*. Nova York: Oxford University Press.
- Campbell, A.; Converse, P. E.; Rodgers, W. L.** (1976). *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfaction*. Russell Sage Foundation.
- Cancela, J.; Geys, B.** (2016). «Explaining Voter Turnout: A Meta-analysis of National and Subnational Elections». A: *Electoral Studies* (42, pàg. 264-275).
- Cantijoch, M.; Galandini, S.; Gibson, R.** (2014). «Civic Websites and Community Engagement: a Mixed Methods Study of Citizen Empowerment Initiatives». *APSA 2014 Annual Meeting Paper*. Disponible a SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2454315
- Dalton, R. J.** (2002). «Citizen politics». A: *Public Opinion and Political Parties in Advanced Western Democracies* (3a. ed.). Washington: Congressional Quarterly Press.
- Dowding, K.** (2005). «Is It Rational to Vote? Five Types of Answer and a Suggestion». A: *The British Journal of Politics and International Relations* (7(3), pàg. 442-459).
- Ekman, J.; Amnå, E.** (2012). «Political Participation and Civic Engagement: Towards a New Typology». A: *Human Affairs* (22(3), pàgs. 283-300).
- Gerber, A. S.; Green, D. P.; Larimer, C. W.** (2008). «Social Pressure and Voter Turnout: Evidence from a Large-scale Field Experiment». A: *American Political Science Review* (102, pàg. 33-48).
- Geys, B.** (2006). «'Rational' Theories of Voter Turnout: A Review». A: *Political Studies Review* (4(1), pàg. 16-35).
- Gibson, R.; Cantijoch, M.** (2014). «Conceptualizing and Measuring Participation in the Age of the Internet: Is Online Political Engagement Really Different to Offline?». A: *The Journal of Politics* (75(3), pàg. 701-716).
- Giugni, M.; Grasso, M. T.** (2016). *Austerity and Protest: Popular Contention in Times of Economic Crisis*. Routledge.
- Goerres, A.** (2007). «Why Are Older People More Likely to Vote? The Impact of Ageing on Electoral Turnout in Europe». A: *The British Journal of Politics & International Relations* (9(1), pàg. 90-121).
- Grasso, M. T.; Yoxon, B.; Karampampas, S.; Tremp, L.** (2017). «Relative Deprivation and Inequalities in Social and Political Activism». A: *Acta Politica* (1-32).

- Gurr, T. R.** (1970). «Sources of Rebellion in Western Societies: Some Quantitative Evidence». A: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* (391(1), pàg. 128-144).
- Hillman, A. L.** (2010). «Expressive Behavior in Economics and Politics». A: *European Journal of Political Economy* (26(4), pàg. 403-418).
- Hirschman, A. O.** (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States* (vol. 25). Harvard University Press.
- Hudson, J.; Jones, P. R.** (1994). «The Importance of the 'Ethical Voter': An Estimate of 'Altruism'». A: *European Journal of Political Economy* (10(3), pàg. 499-509).
- Inglehart, R.** (2018). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press.
- Jasper, J. M.** (2011). «Emotions and Social Movements: Twenty Years of Theory and Research». *Annual Review of Sociology* (37, pàg. 285-303).
- Jiménez, M.** (2005). «La protesta ambiental en España: aportaciones analíticas al estudio de los condicionantes políticos de la acción colectiva». A: *Revista Española de Ciencia Política* (12, pàg. 75-98).
- Klandermands, B.** (2004). «The Demand and Supply of Participation: Social-psychological Correlates of Participation in Social Movements». A: *The Blackwell Companion to Social Movements* (pàg. 360-379).
- Konzelmann, L.; Wagner, C.; Rattinger, H.** (2012). «Turnout in Germany in the Course of Time: Life Cycle and Cohort Effects on Electoral Turnout from 1953 to 2049». A: *Electoral Studies* (31(2), pàg. 250-261).
- Lane, R. E.** (1959). *Political Life. Why and How People Get Involved in Politics*. New York: Free Press.
- Luskin, R. C.** (1990). «Explaining Political Sophistication». A: *Political Behavior* (12(4), pàg. 331-361).
- Marsh, A.; Kaase, M.** (1979). «Measuring Political Action». A: *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sagi (pàg. 57-97).
- McAdam, D.; Tarrow, S.; Tilly, C.** (2009). «Comparative Perspectives on Contentious Politics». A: *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure* (pàg. 260-290).
- McAdam, D.** (1986). «Recruitment to High-Risk Activism: The Case of Freedom Summer». A: *American Journal of Sociology* (92, pàg. 64-90).
- Micheletti, M.** (2003). «Shopping with and for Virtues». A: *Political Virtue and Shopping* (pàg. 149-168). New York: Palgrave Macmillan.
- Milan, A.** (2005). «Willing to Participate: Political Engagement of Young Adults». A: *Canadian Social Trends* (núm. 79. Hivern. Statistics Canada, catàleg núm. 11-008-X, pàg. 2-7).
- Milbrath, L. W.** (1965). *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally.
- Milbrath, L. W.; Goel, M. L.** (1977). *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- Morozov, E.** (2009). «The Brave New World of Slacktivism». A: *Foreign policy* (19(05)).
- Norris, P.; Walgrave, S.; Van Aelst, P.** (2005). «Who Demonstrates? Antistate Rebels, Conventional Participants, or Everyone?». A: *Comparative Politics* (pàg. 189-205).
- Oliver, P.** (1984). «If You Don't Do It, Nobody Will: Active and Token Contributors to Local Collective Action». A: *American Sociological Review* (49, pàg. 601-10).
- Pateman, C.** (1980). «The Civic Culture: A Philosophic Critique». A: Almond, G.; Verba, S. (eds.). *The Civic Culture Revisited* (pàg. 57-102). Boston: Little, Brown.
- Pattie, C.; Johnston, R.** (2000). «'People Who talk together Vote Together': An Exploration of Contextual Effects in Great Britain». A: *Annals of the Association of American Geographers* (90, pàg. 41-66).

- Polletta, F.; Jasper, J. M.** (2001). «Collective Identity and Social Movements». A: *Annual Review of Sociology* (27(1), pàg. 283-305).
- Putnam, R. D.** (2000). «Bowling Alone: America's Declining Social Capital». A: *Culture and Politics* (pàg. 223-234). Nova York: Palgrave Macmillan.
- Putnam, R. D.** (1993). *Making Democracy Work*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Quintelier, E.** (2007). «Differences in Political Participation between Young and Old People». A: *Contemporary Politics* (13(2), pàg. 165-180).
- Ratliff, T. N.; Hall, L. L.** (2014). «Practicing the Art of Dissent: Toward a Typology of Protest Activity in the United States». A: *Humanity & Society* (38(3), pàg. 268-294).
- Rosenstone, S. J.; Hansen, J. M.; Reeves, K.** (1993). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Schussman, A.; Soule, S. A.** (2005). «Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation». A: *Social Forces* (84(2), pàg. 1083-1108).
- Sinclair, B.** (2012). *The Social Citizen: Peer Networks and Political Behavior*. Chicago, IL: University of Press.
- Smets, K.; Van Ham, C.** (2013). «The Embarrassment of Riches? A Meta-analysis of Individual-level Research on Voter Turnout». A: *Electoral Studies* (32(2), pàg. 344-359).
- Solijonov, A.** (2016). «Voter Turnout Trends around the World». International IDEA. Disponible a: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world.pdf>
- Stockemer, D.** (2014). «What Drives Unconventional Political Participation? A Two Level Study». A: *The Social Science Journal* (51(2), pàg. 201–211). DOI:10.1016/j.soscij.2013.10.012
- Stoker, L.; Jennings, M.** (1995). «Life-cycle Transitions and Political Participation: The Case of Marriage». A: *American Political Science Review* (89, pàg. 421–433).
- Stolle, D.; Micheletti, M.** (2013). *Political Consumerism: Global Responsibility in Action*. Cambridge University Press.
- Tarrow, S.** (1997). *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza Universidad.
- Teorell, J.; Torcal, M.; Montero, J. R.** (2007). «13 Political Participation». A: *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis* (pàg. 334).
- Van Aelst, P.; Walgrave, S.** (2001). «Who Is That (Wo)man in the Street? From the Normalisation of Protest to the Normalisation». A: *European Journal of Political Research* (39(4), pàg. 461-486).
- Van Deth, J. W.** (2014). «A Conceptual Map of Political Participation». A: *Acta Politica* (49(3), pàg. 349-367).
- Verba, S.; Nie, N. H.** (1972). *Participation in America: Social Equality and Political Democracy*. New York: Harper&Row.
- Verba, S.; Schlozman, K. L.; Brady, H. I.** (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Harvard University Press.
- Wiltfang, G.; McAdam, D.** (1991). «Distinguishing Cost and Risk in Sanctuary Activism». A: *Social Forces* (69, pàg. 987-1010).
- Wolfinger, N. H.; Wolfinger, R. E.** (2008). «Family Structure and Voter Turnout». A: *Social Forces* (86, pàg. 1513–1528).
- Wolfinger, R. E.; Rosenstone, S. J.** (1980). *Who Votes?* (vol. 22). New Haven, CT: Yale University Press.
- Zukin, C.; Keeter, S.; Andolina, M.; Jenkins, K.; Carpini, M. X. D.** (2006). *A New Engagement?: Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen*. Oxford University Press.

